

DOI: 10.31319/2709-2879.2024iss1(8).306404pp64-69
УДК 330.5:338.432(477)

Усикова О.М., доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту бізнесу та інноваційного розвитку,
Миколаївський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-6734-5757
e-mail: usykovaelena@gmail.com

Гнатковська К.В., здобувач третього рівня освіти спеціальності 051 «Економіка»
Миколаївський національний аграрний університет
ORCID: 0000-0003-2622-9420
e-mail: kseniya250495@gmail.com

Usykova Olena, Doctor of Economic Sciences, Professor
Director, Educational and Scientific Institute of Business and Innovative Development,
Mykolaiv National Agrarian University
Gnatkovska Ksenia, PhD student Economics
Mykolayiv National Agrarian University

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ: ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

TRANSFORMATION PROCESSES IN THE SOCIO-ECONOMIC SPHERE: TERRITORIAL FEATURES

У статті розглядають наукові підходи щодо розуміння дефініції «трансформація» та дається характеристика трансформаційного процесу в соціально-економічній сфері. Узагальнено природу та необхідність трансформаційного процесу. Охарактеризовано головні закономірності трансформаційного періоду економіки країни. Визначаються мета та напрями трансформаційних процесів на регіональному рівні. Розглянуто один із специфічних напрямків трансформації життєдіяльності деяких територій, зокрема у виявленні і стимулюванні створення специфічних форм організації господарської діяльності – агропідприємницьких екосистем, що представляють собою цілісну систему, яка може саморозвиватися, та в рамках якої формується специфічна інституційне середовище сприятливе для розвитку діяльності малого агробізнесу і забезпечення економічного зростання і стійкості, через Постанову КМУ від 14 квітня 2021 р. № 408 «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2027 роки».

Ключові слова: трансформація, соціально-економічна система, суспільство, регіональний рівень, кількісні і якісні зміни, макроекономічна стабільність.

The article examines scientific approaches to understanding the definition of "transformation" and gives a description of the transformation process in the socio-economic sphere. The nature and necessity of the transformation process is summarized. The main regularities of the transformation period of the country's economy are characterized. The purpose and directions of transformational processes at the regional level are determined. Today the situation is such that some municipal entities have received a certain economic development thanks to various reforms, while others, on the contrary, have become depressed, economically backward. At the same time, some are able to provide their own development independently, while others exist only at the expense of state budget funds, they need significant support not only for economic development, but also for maintaining a network of health, educational, cultural, and social sphere institutions. As a result of the differentiation of the regional economy and the social sphere, there are differences in the main indicators of the standard of living of people in different municipal entities. One of the specific directions of the transformation of the life activity of some territories was considered, in particular, in the identification and stimulation

of the creation of specific forms of organization of economic activity - agribusiness ecosystems, which represent a complete system that can develop by itself, and within which a specific institutional environment favorable for the development of small agribusiness and ensuring economic growth and stability, through Resolution of the CMU of April 14, 2021 No. 408 "On the approval of the State program for the development of cross-border cooperation for 2021-2027". Thus, in order to achieve the goals of sustainable economic growth of the country as a whole, it is necessary to ensure the conditions for the development of each territory in terms of identifying and forming points of growth of territorial formations. Priorities of regional development are based on a set of management measures, which include the mechanism of state and regional policy; management technologies of forecasting and planning; modern standards of social and economic life of society.

Key words: *transformation, socio-economic system, society, regional level, quantitative and qualitative changes, macroeconomic stability.*

JEL Classification: *O 18, R 20, R 58*

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси пов'язані із станом суспільного відтворення. Сучасний світ має тісний зв'язок із еволюційними процесами, історичними та ментальними особливостями розвитку держав та територій.

В основі механізму такого розвитку лежить трансформаційний процес, що дозволяє людству осмислювати власні потреби змін у суспільстві, періодично відчувати вичерпання потенціалу прогресу, знаходити шляхи і ресурси для здійснення змін. Сам факт того, що економічна система є трансформаційною, дозволяє виділити найбільш очевидну її характеристику – протиріччя між інерційністю динаміки соціально-економічних відносин і якісним характером змін, що відбуваються.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Трансформацію трактують як взаємодію різних процесів та явищ, сферах діяльності, які забезпечують формування нової якості соціальної системи в цілому [1]. В академічних виданнях, зокрема у Великому економічному словнику під трансформацією розглядають «одну з операцій процесу організації, яка означає реформування головної цілі у ряд взаємозв'язаних локальних цілей та задач, що забезпечують досягнення корінних результатів» [2].

Трансформація розглядається як процес перетворення однієї економічної системи на іншу, що супроводжується відмиранням одних елементів, рис, властивостей і появою інших [6]. Трансформацію представляють як зміну структури будь-якого об'єкту у рамках самоорганізуючого процесу [7].

А також як якісні перетворення систем, їх вихід за межі стабільного функціонування та перехід у стан нерівноваги, кількісних і якісних змін різної інтенсивності та спрямованості. Водночас трансформація в економічному розумінні є складним, різнорівневим та багатоаспектним процесом, який класифікується: за глибиною (зміни кількісних параметрів економічної системи в рамках попередньої якості чи перехід до нової якості); за інтенсивністю (швидкі, переважно якісні, чи повільні, переважно кількісні, перетворення); за характером (еволюційні чи революційні); за спрямованістю (прогресивні, регресивні, циклічні, інверсійні); за охопленням елементів системи (часткові або загальносистемні) [5].

Спонукають до трансформації кризові процеси окремих станів суспільного відтворення. Трансформація у широкому розумінні є загальною формою розвитку економічних систем, що продиктовано еволюційними та революційними змінами та переходами економічних систем із стійкого в нестійкий стан і навпаки (еволюція трактується як поступовий процес накопичення кількісних та якісних змін параметрів системи). У вузькому розумінні трансформація виступає як внутрішня складова процесу загальної еволюції, а це пояснюється порушенням рівноваги та поступовості, невизначеністю, незавершеністю, альтернативністю розвитку, наявністю особливих перехідних форм та специфічних елементів перехідних структур [4].

Трансформацію або структурні зрушення розуміють як процес адаптації (кількісного та якісного пристосування) елементів економічних систем на макро-, мезо- і мікрорівнях та

їхнього взаємозв'язку відповідно до закономірностей функціонування та розвитку, формування якісно нової структури [8].

Отже, трансформація є перетворенням системи соціально-економічних відносин, період змін складових економіки.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сутності та особливостей трансформаційних процесів у соціально-економічній сфері з урахуванням тенденцій розвитку територій

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміни у економічних системах здійснюється в силу дії економічних закономірностей. Трансформаційні процеси мають бути обумовлені кризовими явищами.

Загальним для усіх економічних систем у період трансформації є перетворення систем за певних закономірностей: досягнення макроекономічної або фінансової стабілізації, проведення приватизації і здійснення інтеграції у глобальне середовище.

Глобальні процеси спонукають до поширення сфери транснаціонального бізнесу (від аграрної сфери й до фармацевтичної галузі та промисловості). Становлення транснаціональних корпорацій супроводжувалося суттєвими змінами у виробництві, через техніко-технологічні зміни. Розвиток ТНК обумовлений стрімкими та якісними змінами у формах, механізмах і способах реалізації діяльності, тому ТНК займають 70 у світовому ринку.

Визначення закономірностей трансформаційного процесу є недостатнім для реалізації реформ. Напрямок розвитку залежить від внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на розвиток, а також ментальних, національних та регіональних особливостей.

Зовнішні причини економічної трансформації можна розділити на дві суттєві групи, які включають економічні та політичні інтереси. Структури управління та політичні інтервенції формують територіальні особливості соціально-економічних перетворень. Регіони з ефективними механізмами управління та стратегічною політикою часто більш успішно проводять трансформації. Навпаки, території, які стикаються з проблемами управління, можуть важко використовувати переваги економічних і соціальних змін.

Для досягнення цілей сталого економічного зростання держави в цілому необхідно забезпечити умови щодо розвитку регіонів. Однак сьогодні ситуація складається так, що одні муніципальні утворення завдяки різним реформам отримали певний економічний розвиток, інші, навпаки, перейшли в розряд депресивних, економічно відсталих.

Трансформаційні процеси часто посилюють регіональні диспропорції. Одні здатні самостійно забезпечувати власний розвиток, інші ж існують тільки за рахунок державних бюджетів коштів, їм потрібна значна підтримка не тільки для економічного розвитку, а й для утримання мережі закладів здоров'я, освіти, культури, соціальної сфери. Певні території, завдяки історичним перевагам, забезпеченості ресурсами або стратегічному розташуванню, можуть стрибнути вперед в економічному розвитку. Інші можуть відставати, стикаючись із такими проблемами, як неповна зайнятість, бідність та невідповідна інфраструктура. Ефективні політичні заходи повинні враховувати ці територіальні відмінності, щоб забезпечити справедливий розвиток регіонів.

В результаті диференціації регіональної економіки та соціальної сфери виникають розбіжності за основними показниками рівня життя людей різних муніципальних утвореннях.

Регіональний розвиток – багатоцільовий і багатокритерійний процес. Оцінюючи його, необхідно визначити, що територіально-економічна одиниця, як частина національної економіки країни, здатна розвиватися у внутрішній системі та має зобов'язання перед локальними територіями, що входять в її склад. На сьогоднішній момент варто відзначити низьку ефективність регіонального розвитку внаслідок незначною мірою диференціації виробництва, морально і фізично застарілого обладнання та технологій. Однак впровадження та розповсюдження технології демонструють просторові варіації. Міські центри часто першими приєднуються до них, одержуючи вигоду від цифровізації, автоматизації та підключення. Віддалені або економічно маргіналізовані райони можуть зіткнутися з труднощами під час впровадження цих інновацій, що призведе до цифрового розриву.

Розвиток підприємств на сільських територіях, крім того, залежить також від природно-кліматичних умов. Територіальні особливості є центральними для дискусій про екологічну стійкість. Вплив індустріалізації, видобутку ресурсів і моделей споживання різняться в різних регіонах. Деякі території можуть надавати пріоритет стійким практикам, використовуючи відновлювані джерела енергії та зусилля щодо збереження. Інші можуть зіткнутися з погіршенням навколишнього середовища через практику експлуатації, що призведе до довгострокових соціально-економічних наслідків.

В цьому аспекті використання внутрішніх резервів набуває особливого значення, важливою умовою при цьому виступає пошук нових способів вирішення даних проблем.

Особливо гостро проявляються ці проблеми на рівні сільських муніципальних утворень, які є найбільш вразливими в соціально-економічному відношенні. Серед об'єктивних причин виділяють: природно-кліматичні особливості регіонів; застаріла інфраструктура; демографічні відмінності; соціально-культурні чинники тощо.

Державна регіональна політика на сучасному етапі орієнтована на забезпечення стратегічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності продукції, виробленої на територіях регіонів, а також на відтворення і збереження природних ресурсів, використовуваних в сільському господарстві через Постанову КМУ від 14 квітня 2021 р. № 408 «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2027 роки».

Основними напрямками розвитку є високий рівень міжнародного і міжрегіонального співробітництва; розвиток транскордонного співробітництва; залучення міжнародної технічної допомоги та супровід проєктів міжнародної технічної допомоги; активізація співпраці із закордонними українцями в різних сферах у рамках спільних програм та заходів; промоція та формування позитивного міжнародного іміджу країни. Глобалізація, відмінна риса сучасної епохи, має глибокий вплив на соціально-економічні структури. Однак вплив глобалізації не є рівномірним на різних територіях. Міські центри часто відчують прискорене економічне зростання, технологічний прогрес і культурний обмін. Тим часом сільські райони можуть зіткнутися з такими проблемами, як депопуляція, економічна маргіналізація та втрата традиційних звичаїв. Напруга між глобальним і локальним створює складну мережу трансформацій, які суттєво відрізняються від одного регіону до іншого.

Досягнення цих напрямів вимагає постановки і вирішення комплексу задач соціально-економічного характеру, що визначаються регіональною і субрегіональною специфікою.

При виборі конкретних заходів регіональної політики і стратегій розвитку регіонів (при спільності і єдності цілей) необхідно враховувати сформовані нерівності і їх причини. Але при цьому не слід впадати в крайнощі та орієнтуватися на повністю індивідуалізовані підходи і рішення, особливо в тих випадках, коли мова йде про фінансову підтримку тих чи інших територій. Виходом може служити ідея одночасного обліку єдності і відмінностей в соціально-економічному розвитку територій, методично попередження грамотної їх типологізації, що дозволяє виділити однорідні територіальні утворення.

Таким чином, для досягнення цілей сталого економічного зростання країни в цілому необхідно забезпечити умови розвитку кожної території в частині виявлення та формування точок зростання територіальних утворень. Досягнення сталого економічного зростання країни вимагає комплексного підходу, який враховує економічні, соціальні та екологічні фактори. А саме: інвестиції в надійну та стійку інфраструктуру, включаючи транспорт, енергетику та технології; заохочувати дослідження та розробки для стимулювання інновацій; впроваджувати стійкі методи управління ресурсами, включаючи воду, енергію та сировину; розробляти політику, спрямовану на вирішення проблем навколишнього середовища та зміни клімату; розвивати системи соціального захисту для зменшення бідності та нерівності; визначити та підтримати сектори з експортним потенціалом; розвивати стійкість до економічних потрясінь через диверсифікацію та стратегії управління ризиками; запроваджувати рішення цифрового управління для підвищення ефективності та прозорості; залучати громади до процесів прийняття рішень.

Стале економічне зростання потребує цілісної та довгострокової перспективи, зосередженої на балансі економічного прогресу, соціального добробуту та охорони навколишнього середовища. Це передбачає співпрацю уряду, приватного сектору, громадянського суспільства та громадян для створення стійкої та процвітаючої економіки.

Висновки. Розуміння трансформаційних процесів у соціально-економічній сфері потребує тонкої оцінки територіальних особливостей. Взаємодія між глобальними силами та місцевою динамікою в поєднанні з регіональними відмінностями, технологічними зрушеннями, екологічними міркуваннями та структурами управління формує мапу соціально-економічних змін. Трансформація економіки України в контексті регіонального розвитку у соціально-економічній сфері повинна сприяти якісним перетворенням усіх його елементів, структур і форм. В цьому процесі важливим є врахування рівня розвитку структури продуктивних сил, рівня освіти, ментальності суспільства, тощо. Безумовно, якісна трансформація вимагає проведення економічних реформ в країні, як б сприяли повноцінному та стабільному розвитку регіонів.

Пріоритети регіонального розвитку базуються на комплексі управлінських заходів, які включають механізм державної, галузевої та регіональної політики; управлінські технології прогнозування та планування; сучасні стандарти соціального та економічного життя суспільства.

Список використаної літератури

1. Велика економічна енциклопедія України. Одеса : КП "Одеська міська друкарня", 2018. 816 с.
2. Економічний словник. ред. Й. С. Завадський. Київ : Кондор. 2006. 355 с.
3. Гавриленко Т. В. Особливості трансформаційних процесів в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні : Збірник наукових праць*. 2017/2. № 9. С. 30-33.
4. Гражевська Н. І. Еволюція сучасних економічних систем : навч. посібник; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Знання, 2011. 287 с.
5. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку : монографія / В. М. Геєць, В. П. Александрова, Т. І. Артьомова, Ю. М. Бажал, О. І. Барановський, В. В. Близнюк, О. Ю. Болховітінова, С. В. Бридун, Т. П. Вахненко, В. І. Голіков ; НАН України. Ін-т екон. прогнозування. Київ : Фенікс, 2003. 986 с.
6. Економічна енциклопедія: у 3 т. – Т. 3. (Поручництво) Я (Японський центр продуктивності). П-Я / ред. Б. Д. Гаврилишин, С. В. Мочерний. Київ : Акад. ; Т. : Акад. нар. госп-ва, 2002. 952 с.
7. Erokhin S. A. General theory of development and structural transformation of national economy. *Економічний вісник*. 2014. №3 (47). С. 17-25.
8. Чернюк Л. Г. Трансформаційні процеси в економіці України та її регіонах: проблеми та перспективи. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки*. 2011. № 1 (48). С. 252-256.

References

- [1] Velyka ekonomichna entsyklopediya Ukrayiny (2018) [Great economic encyclopedia of Ukraine]. Odesa: KP Odesa City Printing House. (in Ukrainian)
- [2] Ekonomichnyy slovnyk. (2006) [Economic dictionary]. ed. Y. S. Zavadskyi. Kyiv: Condor. (in Ukrainian)
- [3] Havrylenko T.V. (2017) Osoblyvosti transformatsiynykh protsesiv v Ukrayini [Peculiarities of transformational processes in Ukraine]. *Formation of market relations in Ukraine: Collection of scientific papers*, no. 9, pp. 30-33.
- [4] Grazhevska N. I. (2011) *Evolutsiya suchasnykh ekonomichnykh system* [Evolution of modern economic systems]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)
- [5] Ekonomika Ukrayiny: stratehiya i polityka dovhostrokovoho rozvytku (2003) [Economy of Ukraine: strategy and policy of long-term development]: monograph / V. M. Geets, V.P. Aleksandrova, T. I. Artyomova, Yu. M. Bazhal, O. I. Baranovskyi, V. V. Bliznyuk, O. Yu. Bolkhovitinova, E. V. Brydun, T. P. Vakhnenko, V. I. Golikov; NAS of Ukraine. Institute of Economics prognostication. Kyiv: Phoenix. [in Ukrainian]

- [6] Ekonomichna entsyklopediya (2002) [Economic encyclopedia] : in 3 vols. Vol. 3. (Warranty) I (Japan Productivity Center). P-Y / ed. B. D. Havrylyshyn, S. V. Mocherny. Kyiv: Acad. ; T.: Acad. born Hosp-va. [in Ukrainian]
- [7] Erokhin S.A. (2014) General theory of development and structural transformation of national economy. *Ekonomichnyi visnyk*, no. 3 (47), pp. 17-25.
- [8] Chernyuk L.G. (2011) Transformatsiyni protsesy v ekonomitsi Ukrayiny ta yiyi rehionakh: problemy ta perspektyvy. [Transformational processes in the economy of Ukraine and its regions: problems and prospects]. *Collection of Scientific Works of VNAU. Series: Economic Sciences*, no. 1 (48), pp.252-256.

Надійшла до редколегії 02.02.2024